

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η συμβολή των τοπικών κοινωνιών στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η περίπτωση της αποκατάστασης του ναού του Αγίου Γεωργίου στο Ακραιφνιο Βοιωτίας

Local Communities' Contribution to the Promotion of the Cultural Heritage. The Case of the Restoration of the Church of Agios Georgios at Akraifnio, Boeotia

Αλεξάνδρα Κωσταρέλλη¹, Ευρυδίκη Κατσαλή¹

Alexandra Kostarelli¹, Evrydiki Katsali¹

¹ Εφορεία Αρχαιοτήτων Εύβοιας Χαλκίδα, akostarelli@gmail.com

Περίληψη

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου στο Ακραιφνιο, λειτουργούσε ως ενοριακός ναός. Εγκαταλείφθηκε όταν κτίστηκε ο νέος ομώνυμος ναός. Ορισμένοι Ακραιφνείς, θέλοντας να αναδείξουν το χωριό τους μέσα από την ιστορία του, επικέντρωσαν τις προσπάθειές τους στην αποκατάσταση του συγκεκριμένου μνημείου. Ανέκυψε αμέσως η ανάγκη ύπαρξης νομικού πλαισίου το οποίο θα διασφάλιζε την μετατροπή όλης αυτής της προσπάθειας σε ουσιαστική δράση προστασίας και ανάδειξης του μνημείου, δεδομένου ότι το ισχύον νομικό πλαίσιο δεν ενθαρρύνει την όποια εθελοντική πρωτοβουλία.

Abstract

The church of Agios Georgios in Akraifnio used to be the main church of the village. It was abandoned when the new homonymous church was built. Some locals, who were interested in their village's history, focused their efforts on the restoration of this monument. The need for a legal framework that would ensure that all this effort would be turned into a substantial action to protect and promote the monument soon arose, as the current legal framework does not encourage any voluntary initiative.

Λέξεις-κλειδιά: Ακραιφνιο, Άγιος Γεώργιος, Βοιωτία, τοπική κοινωνία, συμμετοχή
Keywords: Akraifnio, Agios Georgios, Boeotia, local community, participation

Εισαγωγή

Στόχο του συγκεκριμένου άρθρου αποτελεί η παρουσίαση των ενεργειών ομάδας ντόπιων εθελοντών για την αποκατάσταση του ναού του Αγίου Γεωργίου Ακραιφνίου στη Βοιωτία, έργο το οποίο διήρκησε από το 2010 έως το 2014. Ιδιαίτερα συζητώνται προβληματισμοί σχετικά με τη συμμετοχή μελών της τοπικής κοινότητας που

επιθυμούσαν να βοηθήσουν, αλλά δε σχετίζονταν με την Αρχαιολογική Υπηρεσία και δε διέθεταν εξειδικευμένες γνώσεις. Βασικό χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης ομάδας ήταν το πηγαίο ενδιαφέρον για το μνημείο, το οποίο δεν είχαμε ξανασυναντήσει τόσο έντονο σε άλλη περίπτωση και δεν ήταν δυνατόν να μείνει αναξιοποίητο από την ομάδα επίβλεψης του έργου.

Μελέτη περίπτωσης: Ο ναός του Αγίου Γεωργίου Ακραιφνίου Βοιωτίας

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου βρίσκεται στο νότιο άκρο του οικισμού του Ακραιφνίου (Εικ. 1). Ανήκει στον αρχιτεκτονικό τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού με τρούλο. Διαθέτει νάρθηκα και εξωνάρθηκα. Στο ναό ανιχνεύονται τρεις κύριες οικοδομικές φάσεις και επάλληλα ζωγραφικά στρώματα χρονολογημένα από τον 12ο (;) έως και τον 19ο αιώνα (για τον ναό βλ. Γρυπάρη - Κοιλάκου 1999: 32-36, Κοιλάκου 2001: 194-195, Βαξεβάνης 2012, Καλαμαρά κ.α. 2014: 1271-1282, Αγγέλη 2019: 49-51, Κωσταρέλλη 2019: 9-24). Σε επιγραφή στον κυρίως ναό, σημειώνεται το όνομα του χορηγού, «...ΑΝΤΟΝΗ ΤΕ ΦΛΑΜΑ...» και η χρονολογία «...ΕΤΟΥΣ ΣΤΩΙΘ...», δηλαδή 1311 (για την επιγραφή βλ. Miller 1909: 198-201, Μίλλερ 1926: 377-380, Kostarelli 2019: 9-24, Κωσταρέλλη 2020: 1035-1046).

Με τη συμμετοχή μας στην επίβλεψη του έργου¹ «Στερέωση και αποκατάσταση ναού Αγίου Γεωργίου στο Ακραιφνίο Βοιωτίας» (2010-2014), εκτός από την εμπειρία

Εικόνα 1: Ακραιφνίο, Άγιος Γεώργιος, άποψη από ΒΑ. (Κωσταρέλλη, 2014)

που αποκτήσαμε σε ποικίλα ζητήματα αποκαταστάσεων μνημείων, αντιληφθήκαμε ότι ένα μνημείο δεν πρέπει να αποκαθίσταται και να αναδεικνύεται αποκομμένο από τους ανθρώπους και τον τόπο όπου διατηρείται.

Πιο συγκεκριμένα, ο ναός παρουσίαζε διάφορα προβλήματα (ρωγμές στη στέγη, υγρασία, φθορές στα κουφώματα), τα οποία δεν είχαν αντιμετωπιστεί επιτυχώς με παλαιότερες επεμβάσεις της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας (Λαζαρίδης 1964: 208-210, 1966: 211-213, 1967: 259, Κοιλάκου: 1987, 116). Λόγω επικινδυνότητας, ο ναός εγκαταλείφθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1960, αφού κτίσθηκε νέος ομώνυμος ναός στο κέντρο του χωριού. Παρόλα αυτά, η σχέση της τοπικής κοινωνίας με τον παλαιό ναό φαίνεται να ήταν τόσο ουσιαστική που παρά την ύπαρξη του νέου ναού, στις διάφορες θρησκευτικές εορτές, ο παλαιός ναός συνέχισε να διατηρεί σημαντική θέση στις πρακτικές της κοινωνίας. Για παράδειγμα, η λιτανεία την παραμονή της εορτής του προστάτη αγίου ξεκινά κάθε χρόνο από τον παλαιό ναό.

Η συμμετοχή των κατοίκων του Ακραιφνίου στις εργασίες αποκατάστασης

Η τοπική κοινότητα πήρε την πρωτοβουλία για την αποκατάσταση του μνημείου. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, ομάδα κατοίκων του Ακραιφνίου, εκπροσωπούμενη από τον τοπικό πολιτιστικό σύλλογο της περιοχής² συνεργάστηκε με την εκκλησιαστική επιτροπή του χωριού, ώστε να χρηματοδοτηθεί η εκπόνηση μελέτης αποκατάστασης του ναού (Αργυρός 2003). Οι προσπάθειές τους βρέθηκαν αντιμέτωπες με την έλλειψη γνώσης των πολλών, περίπλοκων και χρονοβόρων διαδικασιών του Υπουργείου Πολιτισμού για θέματα αποκατάστασης μνημείων.³ Το γεγονός ότι και η παραμικρή επέμβαση σε μνημείο προϋποθέτει την ύπαρξη μελέτης η οποία πρέπει να λάβει έγκριση από τον προϊστάμενο της οικείας Εφορείας Αρχαιοτήτων, συνήθως κατόπιν γνωμοδότησης του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων ή έγκριση των αρμοδίων Κεντρικών Υπηρεσιών του Υπουργείου ή του Υπουργού Πολιτισμού, κατόπιν γνωμοδότησης του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου ή και κάποια από τα παραπάνω μαζί, λειτούργησε αποθαρρυντικά αρχικά. Όμως οι προσπάθειες συνεχίστηκαν, η μελέτη αποκατάστασης κατατέθηκε στην αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων, εγκρίθηκε το 2004, το έργο εντάχθηκε το 2010 σε πρόγραμμα χρηματοδότησης⁴ και η υλοποίησή του ξεκίνησε στα τέλη του 2010.

Σε ταινία μικρού μήκους⁵ (Εικ. 2), η οποία δημιουργήθηκε ενώ το έργο βρισκόταν σε εξέλιξη, αποτυπώθηκε η επιθυμία και οι ενέργειες της τοπικής κοινωνίας του Ακραιφνίου και κυρίως συγκεκριμένων κατοίκων του οικισμού για την αποκατάσταση του ναού. Κατά τη διάρκεια του έργου αποκατάστασης, όπως παρουσιάζεται και στην ταινία, το αγνό ενδιαφέρον των κατοίκων ήταν ενθαρρυντικό για τους εργαζόμενους σε αυτό και η παντοειδής συμπαράστασή τους, η οποία σχετιζόταν με προσφορά προσωπικής εργασίας, οικοδομικών υλικών, εργαλείων αλλά και ποικίλων διευκολύνσεων που αφορούσαν κυρίως συνεννοήσεις με ντόπιους επαγγελματίες και τοπικούς φορείς, αναντικατάστατη. Επίσης, κατόπιν παρέμβασης του τοπικού πολιτιστικού συλλόγου η εκπόνηση τοπογραφικού διαγράμματος του περιβάλλοντος χώρου προσφέρθηκε αφιλοκερδώς από ντόπιο τοπογράφο μηχανικό. Επιπλέον, ο εφημέριος του χωριού ήθελε να ενημερώνεται τακτικά για την πορεία του έργου, ώστε να φροντίζει αποτελεσματικά για διάφορα ζητήματα.

Ενθάρρυνση της αλληλεπίδρασης με την τοπική κοινότητα

Η σχέση αλληλεπίδρασης ανθρώπου-μνημείου επηρεάζεται από ποικίλους παράγοντες, όπως τη θέση του μνημείου σε σχέση με τον οικισμό, την κατάσταση διατήρησής του, τη διαχρονική σύνδεσή του με τους κατοίκους, ίσως πιο έντονα με ορισμένους από αυτούς, στο πλαίσιο πιθανώς κάποιου εθίμου, την πληθυσμιακή σύσταση του οικισμού, την παρουσία και άλλων μνημείων στην περιοχή, περισσότερο ή λιγότερο γνωστών, καλύτερα ή χειρότερα διατηρημένων, τα ενδιαφέροντα και τη μόρφωση των κατοίκων ή ορισμένων από αυτούς κ.λπ.

Για να ενθαρρύνει περισσότερο την αμφίδρομη σχέση ανθρώπων και μνημείου, η ομάδα επίβλεψης είχε την ιδέα να δημιουργήσει έκθεση των αποτοιχισμένων και συντηρημένων τοιχογραφιών στον εξωνάρθηκα του ναού. Έτσι, παρότι δεν αποτελεί

Εικόνα 2: Εξώφυλλο CD αρχαιολογικού ντοκιμαντέρ για τον Άγιο Γεώργιο Ακραιφνίου (Αρχείο Εφορείας Αρχαιοτήτων Ευβοίας, Κωσταρέλλη, 2014)

κοινή πρακτική,⁶ οι αποκατεστημένες τοιχογραφίες - φορητές εικόνες πλέον - μετά τη συντήρησή τους τοποθετήθηκαν στον εξωνάρθηκα σε διάταξη προσομοίωσης και όχι απλά ως εκθέματα, χωρίς ξεχωριστές λεζάντες, χωρίς προθήκες και ιδιαίτερους τρόπους στησίματος, σε αμεσότητα με τον επισκέπτη, ως εικόνες, με τις μορφές των οποίων μπορεί να επικοινωνήσει (Εικ. 3). Σύμφωνα με ανεκδοτολογικά στοιχεία, το αποτέλεσμα αξιολογήθηκε θετικά από την τοπική κοινωνία. Θετική ήταν και η πρόσληψη του κοινού σε εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε για την παρουσίαση του έργου από την Α. Κωσταρέλλη, αρχαιολόγο της Εφορείας το καλοκαίρι του 2016, αφού το έργο είχε ολοκληρωθεί.

Το μνημείο συνιστά μία αδιαίρετη ενότητα με τον περιβάλλοντα χώρο του (Πούλιος & Αραμπατζής 2015: 142). Η έντονη επιθυμία των κατοίκων να υπάρξει φροντίδα και για τον περιβάλλοντα χώρο μεταφέρθηκε στους αρμοδίους υπαλλήλους του Δήμου Ορχομενού, ο οποίος μεταξύ άλλων, προσφέρθηκε να χρηματοδοτήσει την εκπόνηση σχετικής μελέτης μετά την ολοκλήρωση του έργου. Η εκπόνηση μελέτης περιβάλλοντος χώρου ανατέθηκε από τον Δήμο Ορχομενού στην Ε.Α. Αγγελή, αρχιτέκτονα μηχανικό. Όμως η υλοποίησή της δεν έχει ακόμα πραγματοποιηθεί ώστε ο χώρος να αποδοθεί στην τοπική κοινωνία κατάλληλος να φιλοξενήσει και δράσεις πολιτισμού.

Γενικά, η δωρεά για την ανέγερση ή ανακαίνιση κτηρίου αποτελεί αρχαία πρακτική, η οποία επιβίωσε και στη βυζαντινή περίοδο, όπως μαρτυρά πλήθος αφιερωματικών επιγραφών (βλ. ενδεικτικά Kalopisi–Verti 1992, Spieser & Yota 2012, Kakavas 2019).

Εικόνα 3: Ακραίφνιο, Άγιος Γεώργιος, έκθεση αποτοιχισμένων τοιχογραφιών στον εξωνάρθηκα του ναού (Κωσταρέλλη, 2014)

Πρόκειται για συνήθεια που διατηρείται και στις μέρες μας καθώς η χρηματοδότηση από την Πολιτεία για την αποκατάσταση μνημείων είναι περιορισμένη. Έτσι, τοπικοί πολιτιστικοί σύλλογοι αναλαμβάνουν την πρωτοβουλία προώθησης αιτημάτων αποκατάστασης ενός μνημείου του τόπου τους, επιστρατεύοντας τις δυνάμεις τους, όπως χρηματικούς πόρους και προσωπική εργασία (π.χ. οικοδομικές εργασίες, καθαρισμούς, μεταφορές υλικών, διάθεση εργαλείων και εξοπλισμού, εκπόνηση μελετών, διευκολύνσεις σε συνεννοήσεις με τοπικούς φορείς, δημιουργία συνεργειών με τοπικούς φορείς). Οι ντόπιοι κάτοικοι μένοντας κοντά στο μνημείο δέχονται επίδραση από αυτό και φαίνεται να αναζητούν τρόπους να ανταποδώσουν και να δείξουν στις επόμενες γενεές ότι πρόσθεσαν κι αυτοί κάτι στη διατήρηση και στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου τους.

Η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων και των ομάδων εθελοντών συχνά δεν αξιοποιείται αφενός λόγω έλλειψης εξοικείωσης των κατοίκων με τις διαδικασίες που οφείλει να ακολουθεί η Αρχαιολογική Υπηρεσία στην αποκατάσταση μνημείων και αφετέρου λόγω έλλειψης συμμετοχικών εργαλείων από πλευράς της. Δυστυχώς, όπως και οι περισσότερες Υπηρεσίες του Ελληνικού Δημοσίου, η μόνη δυνατότητα που έχει η Αρχαιολογική Υπηρεσία προς αυτή την κατεύθυνση επαφίεται στις καλές προθέσεις των υπαλλήλων της. Επίσης, να σημειωθεί ότι υπάρχει η αντίληψη ότι η Αρχαιολογική Υπηρεσία φροντίζει για την προστασία των αρχαιοτήτων αποκλειστικά με περιορισμούς και απαγορεύσεις, γεγονός που αποθαρρύνει πολλές φορές πρωτοβουλίες από πλευράς των τοπικών κοινοτήτων.

Οι κάτοικοι των περιοχών όπου υλοποιούνται αποκαταστάσεις μνημείων, νιώθοντας το μνημείο ως δικό τους θεωρούν συχνά ότι η Πολιτεία μέσω της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας τους αποκόβει από αυτό. Έτσι και κατά τη διάρκεια των εργασιών στο

Ακραιφνιο, για λόγους ασφάλειας αλλά και προστασίας του υπό αποκατάσταση μνημείου, δεν επιτρεπόταν η είσοδος στον χώρο του εργοταξίου. Κάποιες φορές, αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία προστριβών μεταξύ των υπευθύνων του έργου και ορισμένων κατοίκων. Επιπλέον, από πολλούς θεωρείται ότι κάποιες διαδικασίες είναι απλούστερες από ότι είναι στην πραγματικότητα, με αποτέλεσμα να προκύπτουν παρεξηγήσεις. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να διαμορφώνεται επιφυλακτική στάση απέναντι στο επιστημονικό προσωπικό, το οποίο εμπλέκεται σε εργασίες αποκατάστασης μνημείων, γεγονός το οποίο μπορεί να αμβλυνθεί με την ενίσχυση της εξωστρέφειας της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας μέσω υλοποίησης επικοινωνιακών δράσεων στις τοπικές κοινωνίες (π.χ. εκπαιδευτικές δράσεις, σχολικές εκδρομές και εκδρομές ενηλίκων, συναντήσεις ενημέρωσης με τοπικούς φορείς, διοργάνωση συνεδρίων κ.ά.).

Οι δράσεις αυτές είναι σημαντικές καθώς βοηθούν στην ενσωμάτωση του μνημείου στην τοπική κοινωνία και τη συνέχεια της αλληλεπίδρασης του με τους ντόπιους κατοίκους. Όλα αυτά βέβαια απαιτούν χρόνο, ο οποίος δεν είναι σχεδόν ποτέ διαθέσιμος, καθώς από τον φορέα χρηματοδότησης ορίζονται αυστηρά χρονοδιαγράμματα υλοποίησης των έργων αποκατάστασης. Μία πρόταση θα ήταν να περιληφθούν στο φυσικό και στο οικονομικό αντικείμενο των προς αποκατάσταση μνημείων και κάποιες εκπαιδευτικές δράσεις σχετικά με το μνημείο, οι οποίες θα μπορούσαν να υλοποιηθούν σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας, τις κατά τόπους Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και τις αντίστοιχες σχολικές μονάδες κατά τη διάρκεια υλοποίησης αλλά και μετά την ολοκλήρωση του έργου αποκατάστασης. Στην περίπτωση του έργου στο Ακραιφνιο το μόνο που έγινε ήταν ευκαιριακές συζητήσεις κυρίως με τους εθελοντές και μία ομιλία (2016), αφού το έργο είχε ολοκληρωθεί.

Η έλλειψη σχετικού νομικού πλαισίου στον τομέα της υλοποίησης έργων αποκατάστασης με την αξιοποίηση της συνδρομής των τοπικών κοινωνιών είναι μία πραγματικότητα. Εντοπίζονται ολιγάριθμες, σχετικές διατάξεις στην ελληνική νομοθεσία. Ειδικότερα, στο άρθρο 24 του Συντάγματος σημειώνεται: «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός». Στον νόμο 3827/2010 - ΦΕΚ 30/τ.Α'/25-2-2010) «Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου» άρθρα 5-6, γίνεται λόγος για την εμπλοκή των πολιτών σε ό,τι έχει να κάνει με το τοπίο γενικά και, με δεδομένο ότι τα μνημεία είναι αναπόσπαστα δεμένα με το τοπίο στο οποίο εντάσσονται, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι επιτρέπει τη συμμετοχή των πολιτών στην προστασία των μνημείων. Επίσης στον Ν. 3463/2006 (ΦΕΚ Α 114/30.6.2006), «Κύρωση του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων», άρθρο 75 παρ. 6 αναφέρεται: «...οι αρμοδιότητες των Δήμων και Κοινοτήτων αφορούν κυρίως τους τομείς:...στ) Παιδείας, Πολιτισμού και Αθλητισμού, στον οποίο περιλαμβάνονται ιδίως:...6. Η προστασία μουσείων, μνημείων, σπηλαίων, καθώς και αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων της περιοχής και των εγκαταστάσεων αυτών», διάταξη η οποία μπορεί να θεωρηθεί ότι επιτρέπει τη συμμετοχή δήμων και κοινοτήτων στην προστασία των μνημείων, υπό την εποπτεία πάντα της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας η οποία αποτελεί τον κατεξοχήν φορέα προστασίας των μνημείων (Ν. 3028/2002, «Για την Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» κυρίως άρθρα 1 - 3). Όμως, η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στην αποκατάσταση μνημείων δεν πρέπει να εξαρτάται από τις καλές προθέσεις των υπαλλήλων της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, αλλά να πραγματοποιείται σύμφωνα με συγκεκριμένη νομοθεσία ώστε να διασφαλίζονται η σταθερότητα και η ποιότητα αυτής.

Επομένως, με αφορμή τη συγκεκριμένη περίπτωση, γίνεται αντιληπτή η αναγκαιότητα ύπαρξης θεσμικού πλαισίου σχετικά με τη μετατροπή της θετικής διάθεσης μίας κοινωνίας προς ένα μνημείο σε ουσιαστική δράση προστασίας και ανάδειξης αυτού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγέλη, Ε. Α. 2019.** Μελέτη διαμόρφωσης περιβάλλοντος χώρου του ναού του Αγίου Γεωργίου Ακραίφνιου, 39ο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Πρόγραμμα και Περιλήψεις Εισηγήσεων και Ανακοινώσεων, 49-51.
- Αργυρός, Π. 2003.** Μελέτη στερέωσης και αποκατάστασης ναού Αγίου Γεωργίου στο Ακραίφνιο. Αθήνα.
- Βαξεβάνης, Γ. 2012.** Άγιος Γεώργιος στο Ακραίφνιο, *Encyclopedia of the Hellenic World, Boeotia*. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού. Ανακτήθηκε 1 Ιουνίου 2021. Διαθέσιμο στο <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=12907>
- Γρυπάρη, Μ. & Κοιλιάκου, Χ. 1999.** *Κωπαΐδα: Μια περιήγηση στο χώρο και τον χρόνο*. Αθήνα.
- Καλαμαρά, Π., Κωσταρέλλη, Α., & Βαξεβάνης, Ι. 2014.** Άγιος Γεώργιος στο Ακραίφνιο. *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 69, χρονικά 1271-1282.
- Κοιλιάκου, Χ. 2001.** Επισήμανση τοιχογραφιών του εργαστηρίου των θηβαίων ζωγράφων Γεωργίου και Φράγκου Κονταρή στην περιοχή της γενέτειράς τους. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας ΚΒ'*, 191-208.
- Κοιλιάκου, Χ. 1987.** Βυζαντινά και Μεσαιωνικά Μνημεία Βοιωτίας. *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 42, χρονικά, 116.
- Κωσταρέλλη, Α. (επιμ.) 2019.** Ο ναός του Αγίου Γεωργίου Ακραίφνιου στη Βοιωτία. Εργασίες αποκατάστασης του ναού και συντήρησης του ζωγραφικού διακόσμου του. Στο: *Ίδια ή μνήμη γινάμενη παρόν...*, Το Αρχαιολογικό έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων κατά τη χρονική περίοδο 2011-2019, Αθήνα 25-28 Νοεμβρίου 2019 (υπό έκδοση).
- Κωσταρέλλη, Α. 2020.** Η επιγραφή του ναού του Αγίου Γεωργίου Ακραίφνιου Βοιωτίας (1311). Παρατηρήσεις μετά την ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασης. Στο: Μαζαράκης-Αινιάν, Α. (επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 5. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης (Βόλος 26/2 έως 1/3/2015)*, τομ. Ι, Βόλος: Εκδόσεις Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού – Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων και Εργαστήριο Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, 1035-1046.
- Λαζαρίδης, Π. 1964.** Μεσαιωνικά Βοιωτίας, Ακραίφνιον. *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 19, χρονικά: 208-210.
- Λαζαρίδης, Π. 1966.** Μεσαιωνικά Μνημεία Βοιωτίας, Ακραίφνιον, Ναός Αγίου Γεωργίου. *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 21, χρονικά: 211-213.
- Λαζαρίδης, Π. 1967.** Βυζαντινά και Μεσαιωνικά Μνημεία Βοιωτίας, Ακραίφνιον. *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 22, χρονικά: 259.
- Μίλλερ, Ο. 1926.** Η φράγκικη επιγραφή της εν Βοιωτία Καρδίτσης. *Νέος Ελληνομνήμων* Κ', Β-Γ, 377-380.
- Πούλιος, Ι. & Αραμπαντζής, Γ. 2015.** Αναπτυξιακά ενεργειακά έργα, πολιτισμικό περιβάλλον, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη. Στο: Πρέπτης, Α. (επιμ.) *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράματα και Βοηθήματα, 142-159.
- Kakavas, G. (ed.) 2019.** Institution of Sponsorship from Ancient to Modern Times. In G., Kakavas (ed.), *Papers and Monographs from the Norwegian Institute at Athens*, vol. 8, Athens.

- Kalopisi-Verti, S. 1992.** *Dedicatory Inscriptions and Donor Portraits in the thirteenth – century churches of Greece.* Verlag der Österreichischen akademie der Wissenschaften, Veröffentlichungen der Kommission für die Tabula Imperii Byzantini. Herausgegeben von H. Hunger Band 5, Wien.
- Kostarelli, A. 2019.** The Dedicatory Inscription of Saint Georges at Akraifnion, Boeotia (1311). Notes after the Completion of the Conservation Works. *Museikon* 3: 9-24.
- Miller, W. 1909.** The Frankish inscription at Karditza. *The Journal of Hellenic Studies* 29: 198-201.
- Spieser, J. M. & Yota, É. (ed.) 2012.** *Donation et donateurs dans le monde byzantine. Actes du colloque international de l'Université de Fribourg 13-15 mars 2008.* Réalités Byzantines 14, Paris.

Σημειώσεις

- 1Α. Κωσταρέλλη, αρχαιολόγος: Επίβλεψη εφαρμογής της εγκεκριμένης μελέτης αποκατάστασης, διενέργεια ανασκαφικών τομών, αρχαιολογική τεκμηρίωση και διοικητική υποστήριξη του έργου. Ε. Κατσάλη: αρχιτέκτων μηχανικός: Γενική επίβλεψη των αναστηλωτικών εργασιών.
- 2Εκπολιτιστικός Σύλλογος Ακραίφνιου
- 3Το 1998 εστάλη το πρώτο έγγραφο από τον εφημέριο του χωριού π. Ν. Φίσσα, στο οποίο αναφερόταν ότι εισέρχονται όμβρια ύδατα από την στέγη του ναού. Η μελέτη αποκατάστασης εκπονήθηκε το 2003, εγκρίθηκε το 2004, εντάχθηκε το 2010 σε πρόγραμμα χρηματοδότησης (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Θεσσαλία –Στερεά Ελλάδα – Ήπειρος» 2007-2013), το έργο αποκατάστασης ξεκίνησε στα τέλη του 2010 και ολοκληρώθηκε το 2014.
- 4Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Θεσσαλία –Στερεά Ελλάδα – Ήπειρος» 2007-2013
- 5Η ταινία έχει τίτλο: Ο Αη Γιώργης στο Ακραίφνιο. Ένα αρχαιολογικό ντοκιμαντέρ μικρού μήκους για την αναστήλωση του Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου στο Ακραίφνιο Βοιωτίας (Γ. Διδημιώτης και Γ. Πιτσάκης).
- 6Συνήθως οι αποτοιχισμένες τοιχογραφίες παραμένουν συντηρημένες στις αποθήκες των κατά τόπους Εφορειών Αρχαιοτήτων, αναμένοντας να περιληφθούν σε μία μόνιμη ή σε κάποια περιοδική έκθεση, μακριά από το μνημείο από το οποίο προέρχονται.

How to cite this article: Κωσταρέλλη, Α, και Κατσάλη, Ε 2021 Η συμβολή των τοπικών κοινωνιών στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η περίπτωση της αποκατάστασης του ναού του Αγίου Γεωργίου στο Ακραίφνιο Βοιωτίας. *Κριτικές Μελέτες για την Πολιτιστική Κληρονομιά*, 1(1): 2, 1–8. DOI: <https://doi.org/10.26220/cs.ch.3483>

Copyright: © 2021 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Unported License (CC-BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited. See <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.